

Cybersecurity and Law

2025 Nr 1(13)

DOI: 10.35467/cal/214567

Enhancing the eastern flank in line with NATO's new strategic concept

Wzmocnienie flanki wschodniej w aspekcie realizacji założeń nowej koncepcji strategicznej NATO

Rafał ZAJKOWSKI

Akademia Sztuki Wojennej

ORCID: 0000-0001-7669-5804

E-mail: r.zajkowski@akademia.mil.pl

Abstract

The article presents the directions of change in strengthening NATO's eastern flank in the context of implementing the strategic assumptions of the new concept of deterrence and defense. To highlight the differences and similarities, an outline of the Alliance's previous strategies is also provided. The research results presented in the article focus mainly on the land domain - that is, the expansion of existing battlegroups and the development of multidomain initiatives on NATO's eastern flank. The study employs both theoretical and empirical research methods.

Keywords

NATO battlegroups, enhanced of the eastern flank, NATO's new strategic concept

Streszczenie

W artykule przedstawiono kierunki zmian wzmacniania wschodniej flanki NATO w aspekcie realizacji założeń strategicznych nowej koncepcji odstraszania i obrony. W celu wskazania różnic i podobieństw przedstawiono również zarys wcześniejszych strategii Sojuszu. Zaprezentowane w artykule wyniki badań naukowych koncentrowały się głównie w obszarze domeny lądowej, czyli rozbudowaniu istniejących już grup bojowych, a także inicjatyw wielodomenowych na wschodniej flance NATO. W pracy wykorzystano metody badań teoretycznych oraz empirycznych.

Słowa kluczowe

grupy bojowe NATO, wzmocnienie flanki wschodniej, nowa koncepcja strategiczna NATO

Wstęp

Po zakończeniu zimnej wojny NATO poddało się zasadniczej transformacji w swoim pojmowaniu bezpieczeństwa, marginalizując możliwość konfliktu na pełną skalę. Upadek Związku Radzieckiego i Układu Warszawskiego wyeliminowały głównego oponenta Sojuszu, zaś Federacja Rosyjska jawiła się jako państwo trawione kryzysem, wypatrujące kooperacji z Zachodem. Rozpowszechniająca się narracja tzw.: „końca historii”¹ skierowała Europę w okres budowania demokracji liberalnej i gospodarki rynkowej na całym globie, co w konsekwencji miało wykorzenić podłoże wojen na wielką skalę. Ewentualne konflikty miały wybuchać jedynie lokalnie i asymetryczne, daleko od globalnych starć między blokami państw.

W związku z tym NATO aktywnie rozwijało współpracę z Rosją za pośrednictwem Rady NATO-Rosja i Partnerstwa dla Pokoju – PfP (ang. Partnership for Peace). Strategiczne dokumenty lat 90. i początku XXI wieku definiowały Rosję jako strategicznego partnera, rezygnując z postrzegania jej jako przeciwnika. Uznano, że interesy zbieżne, w tym stabilność i bezpieczeństwo, zatriumfują nad potencjalnymi ogniskami sporów. Co za tym idzie, doszło do przeobrażeń w wojskowych priorytetach NATO, a państwa członkowskie redukowały swoje budżety obronne i liczebność armii, uznając za mało prawdopodobną wojnę z równorzędnym przeciwnikiem. Koncentrując się na misjach poza własnym obszarem (na Bałkanach i w Afganistanie), NATO zaniedbało obronę swojego terytorium przed potencjalną inwazją. Pokładano ufność w rolę instytucji międzynarodowych, w tym ONZ, OBWE i UE², jak również globalnych zależności ekonomicznych jako mechanizmów przeciwdziałających

¹ F. Fukuyama, *Koniec historii*, Poznań 2000.

² Zob. tak m.in.: ONZ (Organizacja Narodów Zjednoczonych), OBWE (Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie), UE (Unia Europejska).

eskalacji konfliktów. Dyplomacja, handel i integracja miały utkać sieć wzajemnych uzależnień, powstrzymując potencjalnych agresorów³.

W analizowanym okresie, naznaczonym dążeniem do stabilizacji i zaprowadzeniu pokoju po wyniszczających wojnach, żaden strateg wojskowy ani polityk nie dopuszczał myśli o kolejnym konflikcie na taką skalę. Powszechne mniemanie głosiło natomiast zmierzch epoki europejskich konfliktów zbrojnych, upatrując w międzynarodowych organizacjach oraz traktatach niezawodną tarczę kontynentu przed powtórką dawnych tragedii. Niestety, urzeczywistnienie się najczarniejszego scenariusza w Europie okazało się kwestią krótkiego czasu. Zaledwie kilka lat po 70. rocznicy ustanowienia NATO, 24 lutego 2022 roku Rosja rozpoczęła na Ukrainie „specjalną operację wojskową” – CBO (ros. специальная военная операция), niwecząc lata budowy porządku w Europie i na świecie. Ta agresja, będąca bezprecedensowym pogwałceniem prawa międzynarodowego oraz suwerenności Ukrainy, wywołała falę powszechnego potępienia i otworzyła nowy rozdział w dziejach stosunków międzynarodowych. Ukraiński konflikt ujawnił kruchość europejskiego oraz globalnego systemu bezpieczeństwa, zmuszając państwa do rewizji dotychczasowych strategii obronnych oraz polityki zagranicznej. Wojna ta stała się katalizatorem przemian w NATO, które odzyskało swoją fundamentalną rolę gwaranta bezpieczeństwa zbiorowego. Wobec rosyjskiej agresji, państwa członkowskie Sojuszu Północnoatlantyckiego zacieśniły współpracę wojskową i polityczną, wzmacniając jednocześnie swoją obecność na wschodniej flance.

Głównym celem przedmiotowego artykułu była próba udzielenia odpowiedzi na problem badawczy wyrażony w postaci pytania: W jaki sposób NATO realizuje założenia koncepcji odstraszania i obrony w aspekcie wzmocnienia wschodniej flanki Sojuszu? Aby rozwiązać problem badawczy, posłużono się badaniami teoretycznymi i empirycznymi⁴. Badania teoretyczne zawierały analizę, syntezę, uogólnienie, porównanie i wnioskowanie. Wiodącą rolę w procesie badawczym pełniła metoda empiryczna, jaką był sondaż diagnostyczny, w ramach którego wykorzystano technikę wywiadu eksperckiego. Głównym narzędziem badawczym do zbierania danych empirycznych był kwestionariusz wywiadu⁵.

Przegląd literatury wykazał, że badana tematyka w bardzo ograniczonym zakresie występuje w źródłach krajowych, co może być spowodowane trudnościami w dotarciu do materiałów i źródeł publikowanych w NATO, a także dynamiką zmian w Sojuszu po 2022 roku. Część przedmiotowej problematyki przedstawiono w monografii pod redakcją prof. Artura Gruszcza pt. „Polityka bezpieczeństwa euroatlantyckiego: między szczytami NATO w Newport i w Warszawie”⁶. W literaturze obcojęzycznej próby identyfikacji nowych kierunków zmian oraz paradygmatów w NATO dokonano w artykułach pt.: „NATO

³ L.S. Kaplan, NATO and the United States: The Enduring Alliance, Maxwell 1994, s. 45-47.

⁴ D. Silverman, Prowadzenie badań jakościowych, Warszawa 2012, s. 27.

⁵ T. Majewski, Ankieta i wywiad w badaniach wojskowych, Warszawa 2002, s. 23.

⁶ A. Gruszcza (red.), Euro-Atlantic Security Policy: Between the NATO Summits in Newport and in Warsaw, Kraków 2015.

in 2030 and what the future will bring⁷, a brief look at the Recent History of NATO's Future"⁸, a także „NATO's New Strategic Concept: a critical view”⁹. Kluczową pozycją anglojęzyczną stanowiącą fundamentalne źródło wiedzy w zakresie koncepcji strategicznej z 2020 r. stanowi publikacja Stephena Covingtona, współautora nowej koncepcji odstraszania i obrony NATO - NATO's Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area (DDA)¹⁰ oraz artykuł autora w języku polskim pod tytułem: „NATO po 2022 roku – nowa koncepcja strategiczna odstraszania i obrony”¹¹.

Przegląd wybranych strategii NATO

Od momentu podpisania porozumienia w Waszyngtonie (4 kwietnia 1949 roku)¹² nazywanego zwyczajowo Sojuszem Północnoatlantyckim lub NATO/OTAN (ang. North Atlantic Treaty Organisation / fr. Organisation du Traite de l'Atlantique Nord) państwa członkowskie¹³ poszukiwały wytycznych i strategii działania. W 1950 r. pojawiają się pierwsze strategiczne wytyczne wyznaczające przyszłą drogę Sojuszowi, które zostają spisane i zatwierdzone jako „Strategiczna koncepcja obrony obszaru północnoatlantyckiego”. Dokument ten koncentrował się głównie na sposobie prowadzenia operacji obronnej Sojuszu (na wielką skalę) i był ściśle związany z zapisami Traktatu waszyngtońskiego¹⁴. Jeszcze w tym samym roku NATO przyjęło kolejną strategię nazywaną „Strategią wysuniętych rubieży”. W odróżnieniu od swojej poprzedniczki przedmiotowa strategia skupiała się na konkretnych założeniach strategiczno-operacyjnych, takich jak np. tworzenie baz wojskowych, które miały pozwolić na szybką reakcję wojsk NATO oraz przeniesienie na terytorium wroga środka ciężkości sił walczących w celu zminimalizowania strat własnych¹⁵.

⁷ J. Pataki, NATO in 2030 and what the future will bring – Essential security, dynamic engagement”, „Nemzetbiztonsági szemle” t. 7 nr 4, 2019.

⁸ G. Hellmann, A Brief Look at the Recent History of NATO's Future, Munster: Lit-Verlag, 2006.

⁹ C. Caldach, NATO's New Strategic Concept; a critical view, Wyd. Universade Autonome de Lisboa, Lisboa 2011.

¹⁰ S. Covington, NATO's Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area (DDA), Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, 2023.

¹¹ R. Zajkowski, NATO po 2022 roku – nowa koncepcja strategiczna odstraszania i obrony, „Studia i materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej” 2025, s. 16.

¹² Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r. (Dz.U.2000, nr 87, poz. 970).

¹³ Początkowo 12 państw: Belgia, Dania, Francja, Holandia, Islandia, Kanada, Luksemburg, Norwegia, Portugalia, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Włochy. W kolejnych latach do Traktatu Północno-Atlantyckiego przystępują następujące państwa: Grecja i Turcja (1952), RFN (1955), Hiszpania (1982), Polska, Czechy i Węgry (1999), Bułgaria, Estonia, Litwa, Łotwa, Rumunia, Słowacja, Słowenia (2004), Albania, Chorwacja (2009), Czarnogóra (2017), Macedonia Północna (2020), Finlandia 2023, Szwecja (2024). Kandydatem do członkostwa w sojuszu pozostaje Bośnia i Hercegowina. Zgodnie z art. 10 traktat pozostaje otwarty na nowych członków Sojuszu i od powstania do dnia dzisiejszego posiada 32 członków.

¹⁴ Traktat Waszyngtoński zobowiązuje państwa do rozwijania własnego potencjału obronnego, zgodnie z wytycznymi NATO oraz przestrzegania kluczowych zasad obronnych.

¹⁵ N. Tomaszewska, Koncepcje strategiczne NATO, Wrocław 2016, s. 4.

W roku 1951, Rada Północnoatlantycka zaaprobowwała nową doktrynę obronną, znaną jako „Strategia tarczy i miecza”. Istotą jej było rozwinięcie zarówno sił lądowych, jak i lotnictwa bombowego, dysponującego zdolnością przenoszenia broni jądrowej na znaczne odległości. Wojska lądowe w Europie miały stanowić „tarczę”, powstrzymując potencjalną agresję, podczas gdy strategiczne lotnictwo pełniło rolę „miecza”, gotowego do precyzyjnych uderzeń odwetowych. W przedmiotowej strategii swoje odzwierciedlenie znalazła rzeczywistość zimnej wojny, jak również dominująca rola Stanów Zjednoczonych w NATO. Bazowała ona na przeświadczeniu o możliwości powstrzymania Związku Radzieckiego poprzez groźbę użycia broni atomowej. Jednakże, wraz z rozwojem radzieckiego arsenału nuklearnego, zaczęto dostrzegać słabości „Strategii tarczy i miecza”¹⁶. Jej brak elastyczności wobec zróżnicowanych scenariuszy zagrożeń stawał się coraz bardziej oczywisty. z biegiem lat NATO zaczęło porzucać tę koncepcję, poszukując bardziej elastycznych i zrównoważonych strategii obronnych.

W związku z powyższym, w 1953 roku powstała strategia „Odpychania komunizmu”, która bazowała na doktrynie wyzwolenia generała Eisenhowera i skupiała się na kwestii przewagi sił nuklearnych. z biegiem lat naczelnym miejscem wymiany poglądów i podejmowania decyzji, w odpowiedzi na stale ewoluujące wyzwania, stały się szczyty NATO. Szczyt Madrycki w 1997 roku zainicjował proces rozszerzenia Sojuszu o państwa Europy Środkowo-Wschodniej, który stał się znaczącym krokiem na drodze do zjednoczenia kontynentu po erze zimnowojennej. Decyzja ta, choć umotywowana strategicznie, wzbudziła również kontrowersje i napięcia w stosunkach z Rosją, która postrzegała ekspansję NATO jako zagrożenie dla własnych interesów.

W 50. rocznicę powstania NATO spotkanie głów państw odbyło się w Waszyngtonie w kwietniu 1999 roku, które podsumowało działalność NATO w kończącym się milenium. W spotkaniu uczestniczyli również nowi członkowie Sojuszu (Polska, Czechy i Węgry). W trakcie Szczytu w Waszyngtonie podsumowano realizację zadań wynikających z ww. Szczytu Madryckiego (wzmocnienie inicjatywy PfP, zmian w koncepcji strategicznej Sojuszu, współpracy z Ukrainą), a także zaakceptowano zaktualizowaną (po Szczycie w Madrycie) koncepcję strategiczną – S.C. (ang. Strategic Concept). Podpisana koncepcja strategiczna określała wyzwania i możliwości Sojuszu w XXI wieku oraz zawierała wytyczne polityczno-wojskowe do ich realizacji. Ponadto poruszone zostały sprawy dotyczące zmian klimatycznych. Mimo, że w spotkaniu nie wzięła udziału Rosja (z powodu aktualnych wydarzeń w Jugosławii) stanowisko Sojuszu nadal preferowało kierunek dialogu z tym krajem, wierząc, że taka polityka może przynieść korzyści dla bezpieczeństwa w Europie.

Pierwsza zmiana polityki Sojuszu polegająca na odejściu od bieżącego reagowania na pojawiające się problemy na rzecz pełnowymiarowego podejścia do obrony i odstraszania pojawiły się w koncepcji strategicznej obrony

¹⁶ Ibidem, s. 5.

i bezpieczeństwa przyjętej na Szczycie w Lizbonie 20 listopada 2010 r. Dokument określał, jak Sojusz postrzega swoje zadania i priorytety w kolejnych latach, biorąc pod uwagę nie tylko funkcje obronne, ale również rolę odstraszania. Koncepcja strategiczna NATO z Lizbony w 2010 roku wyraźnie wskazywała na odstraszanie, zarówno konwencjonalne, jak i nuklearne, jako fundament bezpieczeństwa Sojuszu. Strategia podkreślała konieczność utrzymania odpowiednich zdolności odstraszania, potwierdzając jednocześnie, że broń nuklearna pozostaje kluczowym elementem strategii odstraszania tak długo, jak istnieje zagrożenie jej użycia. Rozwój obrony przeciwrakietowej został również uznany za integralną część odstraszania i obrony, co w sumie tworzyło filar obrony zbiorowej, uzupełniony o współpracę i zarządzanie kryzysowe¹⁷.

Kontynuacją polityki strategicznej z Lizbony, wzbogaconą o doświadczenia z 2014 r. (aneksja Krymu) oraz z 24 lutego 2022 (inwazji Rosji na Ukrainę) jest nowa koncepcja strategiczna Sojuszu „odstraszania i obrony” – DDA (ang. NATO's Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area) podpisana w Madrycie w dniach 29-30 czerwca 2022 roku.

Założenia nowej koncepcji strategicznej NATO – DDA

NATO od 2014 prowadziło intensywne działania nad opracowaniem nowej Koncepcji Odstraszania i Obrony Obszaru Euroatlantyckiego – DDA, będącej bezpośrednią odpowiedzią na agresywne i imperialistyczne działania Rosji, które kulminowały aneksją Krymu w 2014 roku. To strategiczne przedsięwzięcie miało na celu wzmocnienie obrony i odstraszania w całym obszarze euroatlantyckim, dostosowując się do zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa. Wspólnie wypracowana i podpisana w 2022 roku koncepcja odstraszania i obrony obszaru Euroatlantyckiego umacnia wspólny parasol obrony zbiorowej wszystkich sojuszników (od 2024 roku 32 członków paktu Północnoatlantyckiego z Finlandią – 2023 r. i Szwecją – 2024 r. włącznie).

Ramy DDA stanowią przełom w strategicznym myśleniu Sojuszu, który obecnie postrzega region euroatlantycki w sposób całościowy, obejmujący pełne „360 stopni”. Tak szeroka perspektywa umożliwia skuteczniejszą reakcję na różnorodne zagrożenia i wyzwania. Koncepcja DDA tworzy solidne podstawy dla przyszłych działań Sojuszu w obszarze euroatlantyckim. Określa ona strategiczne założenia i wytyczne, które będą kształtować politykę NATO w zakresie obrony i odstraszania w nadchodzących latach. Wzmocniona jedność oraz strategiczne ukierunkowanie mają na celu zapewnienie bezpieczeństwa i stabilności w regionie w obliczu rosnących napięć i niepewności¹⁸.

¹⁷ Koncepcja Strategiczna NATO z 2010 r., <https://www.bbn.gov.pl/download/1/15758/KoncepcjastrategicznaNATO.pdf>. [dostęp: 24.10.2025].

¹⁸ S. Covington, NATO's Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, 2023, s. 4.

Współczesne wymagania strategiczne nakładają na NATO konieczność nie tylko modernizacji arsenału wojskowego, lecz także sprawnej integracji najnowocześniejszych technologii z systemami obronnymi. Implementacja sztucznej inteligencji – AI (ang. Artificial Intelligence), systemy cyberbezpieczeństwa oraz zaawansowane platformy rozpoznawcze urastają do rangi fundamentalnego elementu skutecznego odstraszania. Inwestycje w te sfery umożliwiają monitorowanie potencjalnych zagrożeń w czasie rzeczywistym, jak również błyskawiczne reagowanie na dynamicznie zmieniającą się sytuację geopolityczną. Te poczynania umacniają zdolność Sojuszu do projekcji siły oraz zachowania technologicznej przewagi nad potencjalnymi adwersarzami.

Kolejnym, niebagatelnym aspektem koncepcji odstraszania jest rola wywiadu strategicznego i analiz. Efektywne odstraszanie warunkuje dogłębne zrozumienie motywacji oraz potencjału przeciwnika. Dlatego też inwestycje w rozwój zdolności analitycznych, gromadzenie danych wywiadowczych i zacieśnianie współpracy w tym zakresie między państwami członkowskimi jawią się jako niezbędne dla identyfikacji wczesnych sygnałów ostrzegawczych oraz zapobiegania eskalacji konfliktów. Wiedza o newralgicznych punktach przeciwnika pozwala na precyzyjne ukierunkowanie środków odstraszających i minimalizację ryzyka nieporozumień. Nie sposób pominąć również wagę komunikacji strategicznej w procesie odstraszania. Klarowne i spójne przesłania kierowane do potencjalnych agresorów oraz szerokiej opinii publicznej mają decydujące znaczenie dla budowania wiarygodności Sojuszu oraz demonstrowania determinacji w obronie własnych interesów. Komunikacja strategiczna winna być skrojona na miarę specyfiki odbiorców, uwzględniając niuanse kulturowe i polityczne. Umiejętne wykorzystanie mediów społecznościowych, kampanii informacyjnych oraz dialogu publicznego może wydatnie przyczynić się do kształtowania pozytywnego wizerunku NATO i utrwalania poparcia dla działań Sojuszu¹⁹.

Koncepcja DDA stanowi kamień węgielny strategii odstraszania i obrony Sojuszu Północnoatlantyckiego. Fundament ten opiera się na pięciu kluczowych zasadach, które determinują sposób działania NATO w dynamicznie ewoluującym środowisku bezpieczeństwa. Reguły te zapewniają spójność, efektywność i zdolność adaptacji Sojuszu w konfrontacji ze współczesnymi wyzwaniami²⁰.

- 1) Pierwszym pryncypium jest idea obszaru, określana również mianem podejścia 360 stopni. Zasada ta obliuguje NATO do monitorowania i szybkiego reagowania na zagrożenia emanujące z każdego kierunku, niezależnie od ich pochodzenia. Sojusz pozostaje w gotowości do obrony każdego państwa członkowskiego przed atakami konwencjonalnymi, cybernetycznymi oraz hybrydowymi.

¹⁹ Ibidem, s. 5.

²⁰ Wywiad ekspercki przeprowadzony ze starszym specjalistą ds. planowania w Polskim Narodowym Przedstawicielstwie Wojskowym przy SHAPE w 2023 r.

- 2) Druga reguła to spójność działań NATO i jego sojuszników. Podkreśla się tutaj zasadniczą wagę ścisłej współpracy oraz koordynacji między państwami członkowskimi i partnerami Sojuszu, w celu zagwarantowania jedności i skuteczności przedsięwziętych działań obronnych²¹.
- 3) Trzecie pryncypium to utrzymywanie stałej gotowości obronnej, nawet w czasie pokoju. NATO inwestuje w nowoczesne technologie, rozwija interoperacyjność sił zbrojnych oraz prowadzi regularne ćwiczenia, by utrzymać wysoki poziom gotowości bojowej.
- 4) Czwarta zasada to zapobieganie eskalacji kryzysów. Sojusz preferuje dyplomatyczne rozwiązywanie konfliktów, lecz jest również przygotowany do użycia siły w obronie swoich interesów i wyznawanych wartości.
- 5) Ostatni fundament to elastyczność operacyjno-strategiczna. NATO musi zachować zdolność do szybkiego i efektywnego reagowania na zmienne realia na polu walki, dopasowując swoje plany i strategię do konkretnych, zaistniałych wyzwań²².

Nawiązując do trzeciej fundamentalnej zasady koncepcji DDA tj. „utrzymywanie stałej gotowości obronnej, nawet w czasie pokoju”. Sojusz zdecydował o wzmocnieniu wysuniętej obecności wojskowej²³ – eFP (ang. Enhanced Forward Presence) głównie na wschodniej flance NATO oraz o nowych inicjatywach, których zadaniem było odstraszenie w domenie powietrznej i morskiej (głównie w rejonie Morza Czarnego) – tFP (ang. Tailored Forward Presence). Intencją NATO w ramach eFP było posiadanie batalionowych grup bojowych na wschodniej flance NATO w formie „in place” czyli grup będących już na miejscu w pełni przygotowanych do natychmiastowego reagowania. Stałą obecność sił NATO w regionie miały zapewnić rotacje odbywające się w sposób ciągły. Współpraca z siłami państwa-gospodarza – HN (ang. Host Nation) była kluczowa dla skutecznej obrony i wymagała regularnych ćwiczeń oraz wymiany informacji. Mimo braku bezpośredniego finansowania z budżetu NATO, Sojusz wspierał państwa członkowskie w utrzymaniu ich zaangażowania w tworzone grupy bojowe – BGs (ang. Battle Groups) poprzez koordynację i planowanie strategiczne.

Wzmocnienie wschodniej flanki NATO – eFP/tFP

W następstwie Szczytu NATO w Warszawie w 2016 roku, państwa członkowskie Sojuszu zdecydowały o utworzeniu czterech grup bojowych – BGs, mających na celu wzmocnienie wschodniej flanki NATO. W rezultacie, w pierwszej połowie 2017 roku, utworzono cztery BGs w krajach bałtyckich (Litwa, Łotwa, Estonia) oraz w Polsce, w ramach tzw. eFP. Dodatkowo,

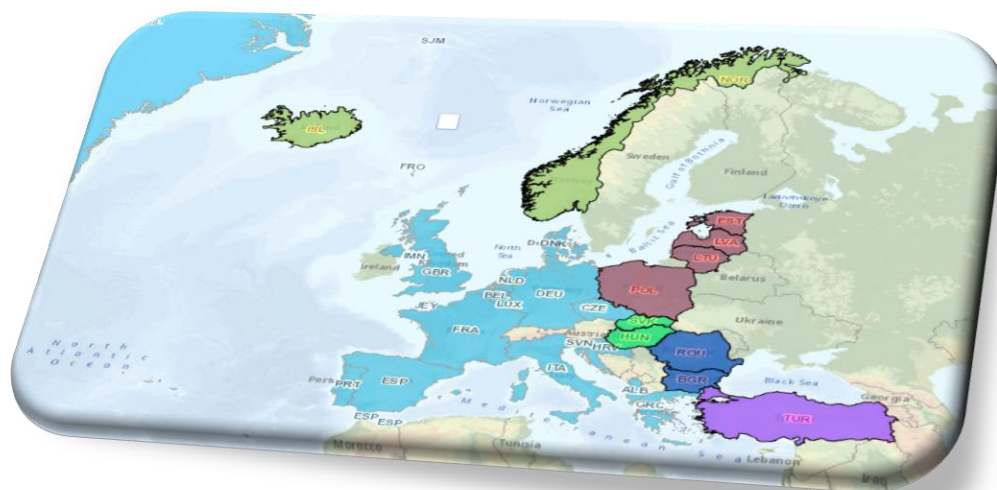
²¹ R. Zajkowski, NATO po 2022 roku – nowa koncepcja strategiczna odstraszenia i obrony, „Studia i materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej” 2025, s. 16.

²² Ibidem, s. 18.

²³ Wysuniętą obecność NATO w ramach eFP rozpoczęto w 2016 r.

wzmocniono obecność w rejonie Morza Czarnego (Turcja, Bułgaria i Rumunia) poprzez inicjatywę tFP – rys. 1.

Rys. 1. Rozlokowanie geograficzne wysuniętej obecności NATO eFP (Litwa, Łotwa, Estonia i Polska) oraz inicjatywy tFP (Turcja, Bułgaria i Rumunia).

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów internetowych.

Wzmocniona wysunięta obecność NATO – eFP

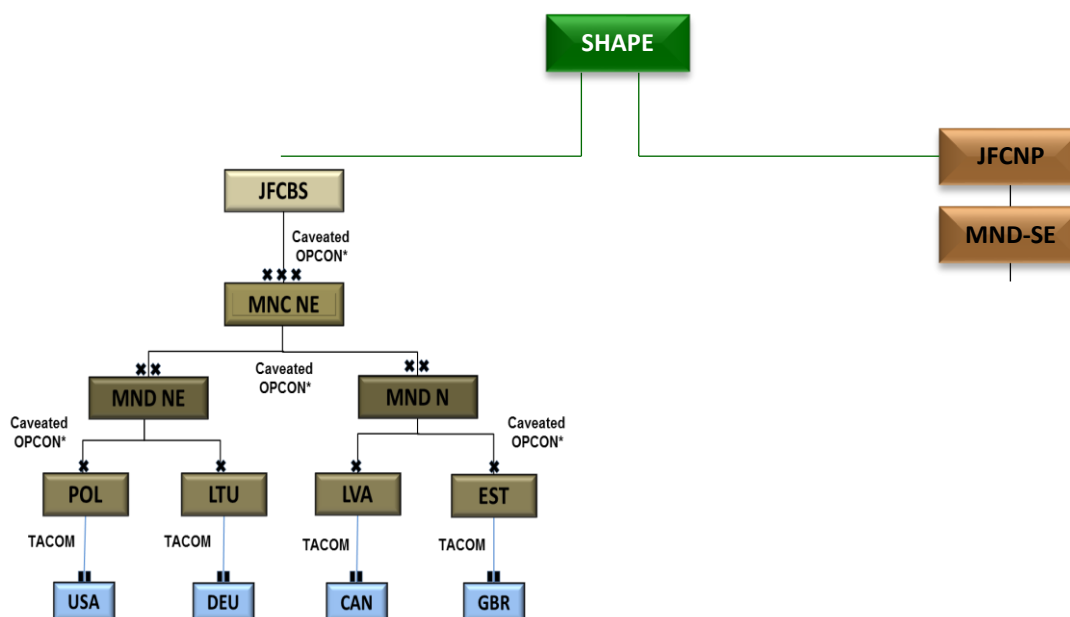
Głównym zadaniem nowych związków taktycznych eFP było odstraszenie potencjalnego agresora oraz w razie konieczności obrona terytorium NATO w relatywnie krótkim okresie pełnej mobilizacji²⁴. Ponadto utworzone związki taktyczne miały za zadanie utrzymanie odpowiedniej gotowości do działania poprzez wspólne ćwiczenia z państwami wydzielającymi siły do przedmiotowych jednostek oraz pełniły funkcje łącznika w uzupełnieniu świadomości operacyjnej państw poprzez raportowanie i meldunki stanu osobowego. Dodatkowo obecność BGs miała za zadanie kreowanie jasnego przekazu w komunikacji strategicznej STRACOM (ang. Strategic Communication) dla potencjalnego agresora o gotowości do obrony i tym samym stworzenie dylematu strategicznego²⁵. Relacje dowodzenia grup bojowych NATO rozmieszczonych w krajach 3B²⁶ oraz Polsce przedstawiono na rys. 2.

²⁴ Brak konieczności transportu wojsk, gdyż powstałe BGs traktowane były jako siły tzw. „in-place” do użycia przez NATO.

²⁵ BGs miały za zadanie dać jasny komunikat solidarności państw sojuszy i gotowości do obrony kolektywnej z zachowaniem w danym kresie możliwości powrócenia do rozmów z Rosją.

²⁶ Kraje 3B: Litwa, Łotwa, Estonia.

Rys. 2. Relacje dowodzenia BGs w łańcuchu dowodzenia NATO.

Źródło: opracowanie własne.

W krajach bałtyckich i w Polsce rozmieszczone grupy bojowe podlegały następującym dowództwom NATO w bezpośrednim łańcuchu dowodzenia: Grupa Bojowa w Bemowie Piskim (Polska) i Grupa Bojowa w Rukli (Litwa) podlegały Dowództwu Wielonarodowej Dywizji Północny-Wschód – HQ MND NE (ang. Multinational Division North East) w Elblągu, natomiast Grupa Bojowa w Adazi (Łotwa) i Grupa Bojowa w Tapa (Estonia) podlegały Dowództwu Wielonarodowej Dywizji Północ – HQ MND N (ang. Multinational Division North) w Adazi na Łotwie. Podległość ww. grup bojowych określa się jako relację dowodzenia TACOM (ang. Tactical Command). Obie dywizje, stacjonujące w Elblągu i Adazi, były podporządkowane Wielonarodowemu Korpusowi Północny-Wschód - MNC NE (ang. Multinational Corps North East) w Szczecinie w relacji dowodzenia OPCON (ang. Operations Command), który z kolei podlegał bezpośrednio dowództwu połączonemu JFC BS (ang. Allied Joint Force Command Headquarters, Brunssum). JFC BS jest jednym z trzech dowództw regionalnych²⁷ Naczelnego Dowódcy Sił Połączonych w Europie – SACEUR-a (ang. Supreme Allied Commander Europe).

²⁷ Pozostałe dowództwa regionalne to: JFC NP (ang. Allied Joint Force Command Headquarters, Naples, Italy) oraz JFC NF (ang. Allied Joint Force Command Headquarters, Norfolk, USA).

Organizacja grup bojowych – BGs

Grupa bojowa na Litwie została utworzona przez Niemcy – w roli państwa ramowego – FN (ang. Framework Nations)²⁸. Wsparcia dla FN przy organizacji BGs na Litwie udzieliły również Holandia, Norwegia, Belgia, Czechy, Chorwacja, Islandia i Luksemburg. W konsekwencji wysłano na Litwę ok 150 tys. żołnierzy. Do 2022 roku, łącznie przetransportowano na Litwę 6 tys. pojazdów z tego ok 1,5 tys. wozów opancerzonych²⁹.

Za organizację grupy bojowej na Łotwie odpowiedzialna jest Kanada, którą wspiera również Polska, wysyłając na Litwę kontyngent wojskowy w sile kompanii czołgów³⁰. Kompania czołgów funkcjonuje w ramach dowodzonej przez siły kanadyjskie wielonarodowej batalionowej grupy bojowej, stacjonującej w łotewskiej miejscowości Adazi. Cała grupa bojowa liczy ok. 1000 żołnierzy i oprócz kontyngentów kanadyjskiego i polskiego tworzą ją pododdziały z Albanii, Czech, Hiszpanii, Słowacji, Słowenii i Włoch.

Batalionowa grupa bojowa eFP w Estonii stacjonuje w m. Tapa. Państwem ramowym jest Wielka Brytania, a państwami wystawiającymi swoje pododdziały są Dania, Francja i Islandia³¹.

Z kolei państwem ramowym eFP w Polsce są Stany Zjednoczone, a państwami kontrybuującymi Wielka Brytania, Rumunia i Chorwacja. Wojska sojusznicze stacjonują w Bemowie Piskim. Na co dzień Batalionowa Grupa Bojowa NATO współdziała z 15 Giżycką Brygadą Zmechanizowaną, realizując wiele ćwiczeń, które pozwoliły na osiągnięcie interoperacyjności w zakresie planowania i prowadzenia działań. Amerykański kontyngent w eFP liczy ponad 800 żołnierzy.

Rotacja żołnierzy w ww. BGs odbywa się średnio co 6 miesięcy na podstawie dobrowolnych zgłoszeń państw członkowskich VNC (ang. Voluntary Nation Contribution). Założeniem NATO była współpraca ww. grup bojowych z narodowymi siłami państwa gospodarza – HN (ang. Host Nation) przewidzianymi do obrony w danym rejonie tzw. NHDF (ang. National Home Defence Forces). Mimo braku finansowanie z budżetu NATO państwa kontrybuujące ponosiły przewidziane koszty na utrzymanie BGs na wschodniej flance³².

²⁸ Państwo odpowiedzialne za organizację BGs.

²⁹ Grupa Bojowa eFP NATO obchodzi 5-lecie istnienia na Litwie, online - <https://wilno.tvp.pl/grupa-bojowa-efp-nato> [dostęp: 03.11.2025].

³⁰ Polska jako jedyne państwo jest jednocześnie państwem-gospodarzem i państwem-kontrybutorem. Jako gospodarz grupy bojowej w Bemowie Piskim (organizowanej przez USA). Jako państwo-kontrybutor Polska skierowała na Litwę kontyngent wojskowy w składzie kompanii czołgów z elementem wsparcia logistycznego, łącznie ok. 190 żołnierzy i pracowników wojska oraz 14 czołgów Leopard 2 PL.

³¹ Brygady NATO w państwach bałtyckich: kolejne etapy długiego procesu dyslokacji, online- <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-10-23/brygady-nato-w-panstwach-baltyckich-kolejne-etapy-dlugiego-procesu> [dostęp: 04.11.2025].

³² Ibidem.

Wzmocnienie BGs na flance wschodniej po 2022 r.

Po rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 r. zdecydowano o zwiększeniu obecności wojsk NATO na wschodniej flance i przekalowaniu istniejących batalionowych grup bojowych w brygadowe grupy bojowe. Założenie to ma być zrealizowane poprzez przydzielenie do istniejących BGs dodatkowych sił o podwyższonej gotowości, które w razie potrzeby mogłyby być szybko przerzucone z państw ramowych i – w połączeniu ze stałą rotacyjną obecnością w danym kraju – utworzyłyby całą brygadę. Za sprawą starań państw bałtyckich państwa ramowe tych grup (Wielka Brytania w Estonii, Kanada na Łotwie, Niemcy na Litwie) zobowiązały się rozwijać swoją obecność do poziomu brygady, choć na różnych zasadach. Powyższe ustalenia to kolejny etap procesu wzmacniania obecności na wschodniej flance NATO zgodnie z założeniami koncepcji strategicznej DDA.

W przypadku Estonii ministrowie obrony Estonii i Wielkiej Brytanii podpisali 17 października 2023 r. deklarację dotyczącą współpracy obronnej, która m.in. określa dalsze rozwijanie brytyjskiej obecności wojskowej w Estonii. Od lipca 2025 r. w Wielkiej Brytanii w stanie wysokiej gotowości ma być utrzymywana lekka brygada, która w razie potrzeby będzie mogła zostać szybko rozmieszczona w Estonii. Przerzut tych sił ma być regularnie ćwiczony. Oba państwa mają także rozwijać plany budowy na terytorium Estonii składów uzbrojenia i sprzętu wojskowego. Przedmiotowe plany stanowią istotną decyzję i w przypadku kryzysu pozwolą na szybsze wzmocnienie obecności z poziomu batalionu do brygady. Estonia jako jedyne państwo bałtyckie nie uzyskała bowiem przyrzeczenia rozbudowy grupy bojowej do szczebla stałej lub rotującej brygady ze względu na zapaść w British Army, która posiada zaledwie dwie brygady pancerne. z tego też powodu do wsparcia Estonii w razie kryzysu przeznaczono lekki, a nie ciężki, brygadowy zespół bojowy. Stała rotacyjna obecność sił NATO w tym kraju pozostanie na poziomie grupy bojowej tworzonej przez brytyjski wzmocniony (artylerią i systemami przeciwlotniczymi) batalion zmechanizowany i francuską kompanię zmotoryzowaną (łącznie ok. 1060 żołnierzy). Lepsze natomiast będzie jej uzbrojenie.

Na Litwie podpisano porozumienie między Berlinem a Wilnem. Przedmiotowe porozumienie to kolejny krok na drodze do ustanowienia stałej niemieckiej obecności na Litwie w postaci 45 Brygady Pancernej („Brygada Litwa”). Swoim zakresem i strukturą jest ono zbliżone do amerykańskich umów Defense Cooperation Agreement, które USA zawierają z poszczególnymi sojusznikami. Na bazie tzw. mapy drogowej z grudnia 2023 r., na Litwie do końca 2027 r., ma stacjonować ok. 4800 niemieckich żołnierzy i 200 pracowników cywilnych wojska wraz z rodzinami. Aktualnie trwa proces ustanawiania batalionu dowodzenia brygady, a w kolejnych latach mają zostać przeniesione z Niemiec batalion pancerny, batalion zmechanizowany i batalion artylerii oraz wielonarodowa grupa bojowa NATO. Proces ten może się jednak przedłużyć, na co wskazują liczne doniesienia niemieckich mediów o m.in. niewystarczającym

finansowaniu oraz problemach z budową infrastruktury na Litwie. Jeśli plany zostaną zrealizowane, Bundeswehra – mimo wszystkich problemów – będzie dysponowała największą spośród europejskich sojuszników obecnością wojskową w państwach bałtyckich. W Rukli służy dodatkowo (poza niemieckimi żołnierzami) ok. 1600 żołnierzy sojusznicznych, którzy przybyli na Litwę ze sprzętem wojskowym, takim jak czołgi Leopard 2, bojowe wozy piechoty CV90 i Boxer oraz samobieżne systemy artylerii kołowej. Największą liczbę żołnierzy do grupy bojowej wnoszą Niemcy, ale do nowej rotacji swoje oddziały wniosły również Holandia, Belgia, Norwegia, Czechy i Luksemburg. Docelowo grupa batalionowa ma stać się częścią niemieckiej brygady rozmieszczonej na Litwie³³.

Na Łotwie jednostkę NATO wzmocniła w 2020 roku wielonarodowa dodatkowa grupa żołnierzy amerykańskich. Swoją obecność zwiększyli także Kanadyjczycy (do 2 tys. żołnierzy). Docelowo NATO-wska brygada na Łotwie ma liczyć ponad 3,5 tys. żołnierzy z krajów sojusznicznych, a w razie potrzeby jeszcze więcej. Obecnie w skład brygady wchodzi także żołnierze z Polski, Albanii, Czarnogóry, Czech, Islandii, Hiszpanii, Macedonii Płn., Słowacji i Słowenii. Rozwój grupy bojowej NATO stacjonującej na Łotwie do poziomu brygady postępuje zgodnie z przyjętym w połowie 2023 r. harmonogramem, który ze względu na braki w infrastrukturze po stronie łotewskiej i problemy kanadyjskich sił zbrojnych jest rozciągnięty w czasie. Będzie to najbardziej umiędzynarodowiona brygada w państwach bałtyckich. Do 2026 r. liczba rozlokowanych tam kanadyjskich żołnierzy ma wzrosnąć z ok. 1,6 tys. do 2,2 tys., lecz ich obecność pozostanie rotacyjna. Od połowy 2024 r. Kanadę wspiera Dania, która na zmianę ze Szwecją, co pół roku, ma rotować batalion zmechanizowany. Finalnie brygada ma się składać ze zmotoryzowanego batalionu kanadyjskiego, batalionu wielonarodowego (zapewne pancernego), zmechanizowanego batalionu duńskiego lub szwedzkiego i wielonarodowego batalionu artylerii.

W przypadku Polski, praktyczny trening przeskalowania BGs z Bemowa Piskiego z batalionu do brygady odbywał się w ramach różnych ćwiczeń z wojskami amerykańskimi np.: Defender-Europe 20, Saber Strike-24, Iron Defender-25. Przedmiotowe ćwiczenia miały na celu zwiększenie gotowości bojowej, sprawdzenie zdolności do szybkiego przerzutu wojsk oraz doskonalenie współpracy między siłami polskimi i amerykańskimi. Ćwiczenia obejmują różne poligony w Polsce, takie jak Drawsko Pomorskie, Bemowo Piskie i Ustka. Dodatkowo, od 1 lipca 2024 r. do 30 czerwca 2025 r., Polska była wiodącym państwem w Grupie Bojowej Unii Europejskiej, w której główną siłę stanowią żołnierze 6 Brygady Powietrznodesantowej. Wcześniej Polska dowodziła również innymi formacjami, takimi jak Wyszehradzka Grupa Bojowa i Weimarska Grupa Bojowa.

³³ Żołnierze „frontowego” kraju przyjadą do Polski, online - <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/zolnierze-frontowego-kraju-przyjada-do-polski/mp3tnbg> [dostęp: 01.10.2025].

Inicjatywa tFP

Kolejnym obszarem wzmocnienia południowej części wschodniej flanki NATO był region Morza Czarnego – BSR (ang. Black Sea Region). Nowa inicjatywa w rejonie Turcji, Bułgarii i Rumunii otrzymała nazwę tFP (ang. Tailored Forward Presence) i – w odróżnieniu od eFP (która koncentruje się na ochronie terytorium w domenie lądowej) – tFP miała za zadanie odstraszać w domenie powietrznej i morskiej. W ramach inicjatywy tFP państwa członkowskie zadeklarowały gotowość do wzmocnienia sił narodowych w rejonie BSR oraz współpracy w następujących obszarach aktywności NATO:

1. CJET (ang. Combined Joint Enhanced Training);
2. MN BDE w Rumunii;
3. SOO SNF (Schedule of Operation Standing Naval Forces);
4. NCMF (ang. NATO Combined Maritime Framework) – wsparcie i wzmocnienie MSA (ang. Maritime Situation Awareness);
5. RMCF (ang. Regional Maritime Coordination Function);
6. ACTi (ang. Air Combined Training initiative);
7. MPA (ang. Maritime Patrol Aircraft) stacjonujące w bazach lotniczych w Bułgarii Rumunii lub Turcji.

Działania te miały pełnić funkcję środków zabezpieczających – AM (ang. Assurance Measures) przed ewentualną agresją oraz manifestować polityczną i fizyczną zdolność sojuszu do odstraszenia i obrony, a także umożliwiać budowanie pełnej świadomości sytuacyjnej w regionie.

Combined Joint Enhanced Trainig (CJET)

Głównym celem powyższej inicjatywy było zwiększenie intensywności ćwiczeń i manewrów NATO w regionie BSR. Przedmiotowe ćwiczenia sukcesywnie wpisywały się i korelowały z programem ćwiczeniami NATO – eMTEP (ang. electronic Military Training and Exercise Programme) jednakże ich innowacją był nacisk na zapoznanie się z infrastrukturą i ukształtowaniem terenu (w Rumunia i Bułgarii).

Multinational Brigade Headquarter (MN BDE HQ)

Planowane aktywności w rejonie Morza Czarnego (BSR) generowały konieczność utrzymania w pełni operacyjnego dowództwa międzynarodowej brygady MN BDE HQ, której zadaniem było nie tylko funkcja pełniona w łańcuchu dowodzenia – C2 NATO (ang. Command and Control) na czas kryzysu, ale również odpowiedzialność za podległe związki taktyczne i aktywności planowane przez państwa sojuszu. W związku z powyższym utworzona w Rumuni międzynarodowa brygada stała się międzynarodowym „łącznikiem” w działalności państw NATO w ramach tFP.

Schedule of Operation Standing Naval Forces (SOO SNF)

Po 2014 roku obecność marynarki wojennej w rejonie BSR była permanentnie utrzymywana. Ćwiczenia wykonywane przez stałe zespoły morskie NATO – SNF (ang. Standing Naval Forces) odzwierciedlały scenariusze możliwych zagrożeń w rejonie Morza Czarnego. W celu zwiększenia morskiej świadomości operacyjnej MAS (ang. Maritime Situational Awareness) koniecznym stało się wzmocnienie współpracy SNF z NATO-wskim, powietrznym systemem wczesnego ostrzegania NAEW (ang. NATO Airborne Early Warning). W konsekwencji inicjatywy SOO dowództwa AIRCOM oraz MARCOM synchronizowały działania sił morskich i lotniczych w rejonie BSR w zakresie wspólnych działań w domenie morskiej i powietrznej. Do wsparcia całego spektrum działalności SOO opracowano również zintegrowane ramy operacji Morskich NATO (NATO Combined Maritime Framework - NCMF). Regional Maritime Coordination Function (RMCF)

W celu bieżącej koordynacji, planowania i wymiany informacji pomiędzy państwami BSR (Turcji, Bułgarii i Rumunii) sformowano regionalną komórkę RMCF. Stanowiła ona główną bazę kontaktową POC (ang. Point of Contact) dla SNF z oficerami łącznikowymi z Turcji, Bułgarii i Rumunii. Do ich zadań należała bieżąca wymiana informacji oraz koordynacji z programami ćwiczeń NATO – NEP (ang. NATO Exercise Programme).

Air Combined Training initiative (ACTi)

Inicjatywa ACTi ma za zadanie zwiększenie natężenia i koordynację wspólnych treningów zaplanowanych w ramach działalności tFP i AM. Ponadto w ramach ACTi analizowano zadania wykonywane przez NATO i na tej podstawie inicjowano możliwości wspólnych ćwiczeń i treningów lotnictwa i innych rodzajów Sił Zbrojnych.

Maritime Patrol Aircraft (MPA)

Utrzymanie i wzmocnienie wykonywania lotów patrolowych w rejonie BSR z użyciem baz lotniczych w Bułgarii, Rumunii oraz Turcji. W przedmiotowej inicjatywie czynny udział bierze również Polska od 2020 r. w ramach TAMT (ang. Tailored Assurance Measures for Türkiye). Pierwotnie loty wykonywano samolotem M28B1-R-PC „Bryza” w ramach kontyngentu liczącego 65 osób, które rotowane były w systemie 6. miesięcznym. Od 2024 r. w bazie lotniczej w Adanie stacjonuje polski zespół UAV (ang. Unmanned Aerial System), który zastąpił kontyngent wyposażony w samolot „Bryza” i obecnie wykonuje loty rozpoznawcze z użyciem bezzałogowych systemów rozpoznawczych (BSR) Bayraktar TB2.

Podsumowanie

W czerwcu 2022 r. na Szczycie w Madrycie wszystkie Państwa członkowskie zgodnie przyjęły i podpisały nową koncepcję strategiczną DDA, która stanowiła odpowiedź na imperialistyczne działania Rosji. W przedmiotowej koncepcji zdefiniowano dwa główne zagrożenia dla NATO, tj. Rosję i grupy terrorystyczne. Wyznaczono również kierunki działań, które w konsekwencji doprowadziły do przygotowania i zatwierdzenia nowych planów obronnych³⁴, zmodyfikowanego systemu dowodzenia i kontroli, zmodernizowano system odpowiedzi – NRS (NATO Response System), a także dostosowano do ww. planów obronnych nowy model sił NATO – NFM (ang. New Force Model), który ma za zadanie „wypełnienie” planów obronnych w czasie „W” oraz wzmocnienie wysuniętej obecności wojsk sojuszu już w czasie „P”. Wzmocniona wysunięta obecność (eFP) ma charakter defensywny, obejmujący dwa główne zadania tj.: wzmocnienie potencjału obronnego NATO w Europie Środkowo-Wschodniej oraz odstraszenie. Obecność wojsk z państw NATO oznacza, że atak na Polskę i państwa bałtyckie jest jednoznaczny z konfliktem zbrojnym z pozostałymi członkami NATO, reagującymi odpowiednio, zgodnie z zapisami artykułu 5 traktatu północnoatlantyckiego.

Po inwazji Rosji na Ukrainę na pełną skalę sojusznicy sukcesywnie wzmacniają istniejące grupy bojowe eFP na Litwie, Łotwie, Estonii oraz w Polsce, a także zadeklarowali, w razie potrzeby, na zwiększenie skali wielonarodowych grup bojowych z batalionów do wielkości brygad, tam, gdzie i kiedy jest to potrzebne.

Ponadto zdecydowano o utworzeniu czterech kolejnych wielonarodowych grup bojowych w Bułgarii, na Węgrzech, w Rumunii i na Słowacji. Zwiększyło to całkowitą liczbę wielonarodowych grup bojowych z czterech do ośmiu. Nad koordynacją nowych grup bojowych będzie czuwać Dowództwo Wielonarodowego Korpusu Północny-Wschód³⁵ (MNC NE) w Szczecinie. MNC NE jest najwyższym NATO-wskim dowództwem na wschodzie, który monitoruje region Morza Bałtyckiego, sytuację w Polsce, Estonii, na Litwie, Łotwie, Słowacji i Węgrzech. Jest to także Dowództwo Sił Wysokiej Gotowości - odpowiada za wszystkie siły lądowe NATO na wschodniej flance i ich ewentualne działania w regionie Morza Bałtyckiego.

W przekonaniu autora cel artykułu, czyli rozwiązanie problemu badawczego wyrażonego w postaci pytania: W jaki sposób NATO realizuje

³⁴ Zgodnie z koncepcją DDA powstała cała rodzina planów – DDA FoP (ang. DDA family of Plans). SASP – Plan strategiczny Naczelnego Dowódcy Sił Sojuszniczych NATO w Europie (ang. SACEUR AOR Strategic Plan); SSPs – Plany Domenowe (ang. Strategic Subordinate Plans). Powstało pięć planów domenowych: SSP-Land, SSP-Air, SSP-Navy, SSP-Space, SSP-Cyber i dwa plany funkcjonalne: SSP-Rainforcement oraz SSP-Siła Specjalnych.

³⁵ Państwami założycielskimi i ramowymi Korpusu są: Polska, Niemcy oraz Dania. HQ MNC NE powstał w 1999 roku na mocy traktatu podpisanego przez ministrów obrony ww. państw. Początkowo działała tylko w oparciu o partnerstwo tych trzech sojuszników z regionu Morza Bałtyckiego, a jej zadaniem było wspieranie współpracy trzech państw.

założenia koncepcji odstraszania i obrony w aspekcie wzmocnienia wschodniej flanki sojuszu - został osiągnięty. W poszczególnych paragrafach scharakteryzowano i omówiono istniejące grupy bojowe na wschodniej flance NATO, ich wzmocnienie, a także utworzenie nowych BGs. Stosownie do przyjętego podejścia badawczego i możliwości autora pozostałe zaprezentowane kierunki zmian w nowej koncepcji DDA przedstawiono w dużym stopniu uogólnienia i wymagają one dalszych badań interdyscyplinarnych.

Bibliografia

- Calduch C., NATO's New Strategic Concept; a critical view, Wyd. Universidade Autonome de Lisboa, Lisboa 2011.
- Covington S., NATO's Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area (DDA), Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School 2023.
- Fukuyama F., Koniec historii, Poznań 2000.
- Gruszczak A. (red.), Euro-Atlantic Security Policy: Between the NATO Summits in Newport and in Warsaw, Kraków 2015.
- Kaplan L. S., NATO and the United States: The Enduring Alliance – analiza roli NATO po zimnej wojnie, Twayne Publishers 1999.
- Majewski T., Ankieta i wywiad w badaniach wojskowych, Warszawa 2002.
- Hellmann G., A Brief Look at the Recent History of NATO's Future, Munster 2006.
- Pataki J., NATO in 2030 and what the future will bring – Essential security, dynamic engagement, Nemzetbiztonsági Szemle 2019.
- Silverman D., Prowadzenie badań jakościowych, Warszawa 2012.
- Tomaszewska N., Koncepcje strategiczne NATO – perspektywa polityczna i militarna, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2016.
- Zajkowski R., NATO po 2022 roku - nowa koncepcja strategiczna odstraszania i obrony, „Studia i materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej” 2025.
- Źródła internetowe:
- Brygady NATO w państwach bałtyckich: kolejne etapy długiego procesu dyslokacji, (dostęp: 04.11.2025 r.). <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-10-23/brygady-nato-w-panstwach-baltyckich-kolejne-etapy-dlugiego-procesu>.
- Grupa Bojowa eFP NATO obchodzi 5-lecie istnienia na Litwie, (dostęp: 03.11.2025 r.). <https://wilno.tvp.pl/grupa-bojowa-efp-Nato>.
- Koncepcja strategiczna NATO z 2010 r.. <https://www.bbn.gov.pl/download/1/15758/KoncepcjastrategicznaNATO>
- Plany obronne NATO, <https://www.pism.pl/publikacje/znaczenie-regionalnych-planow-obronnych-nato>.
- Żołnierze „frontowego” kraju przyjadą do Polski, <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/zolnierze-frontowego-kraju-przyjada-do-polski/mp3tnbg>.